

काक्षीवती घोषा । अश्विनौ । जगती

रथं यान्तं कुह को ह वां नरा प्रति द्युमन्तं सुविताय भूषति ।

प्रातर्यावाणं विभ्वं विशेविशे वस्तोर्वस्तोर्वहमानं धिया शमि ॥ १०.०४०.०१

नरा- हे नेतारौ । द्युमन्तम्- ज्योतिष्मन्तम् । प्रातर्यावाणम्- उषसि प्रवृत्तायामागन्तारम् । विभ्वम्- व्याप्तम् । विशेविशे- प्रतिमानवम् । वस्तोर्वस्तोः- प्रत्यहम् । शमि- कर्मणि । धिया- बुद्ध्या । वहमानम्- दैवसंपदं धरन्तम् । यान्तम्- एवमभिगन्तारम् । वाम्- युवयोः । रथम्- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकस्यन्दनम् । रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः । कुह- कुत्र । कः । सुविताय- सुखाय । भूषति- मण्डयति ॥१॥

कुह स्विदोषा कुह वस्तोरश्विना कुहाभिपित्वं करतः कुहोषतुः ।

को वां शयुत्रा विधवैव देवरं मर्यं न योषा कृणुते सधस्थ आ ॥ १०.०४०.०२

अश्विना- हे प्राणेशौ । कुह स्वित्- कुत्र । दोषा- रात्रौ भवथः । कुह- कुत्र । वस्तोः- दिवा भवथः । कुह- कुत्र । अभिपित्वम्- अभिप्राप्तिम् । करतः- कुरुथः । कुह- कुत्र । उषतुः- वसथः । शयुत्रा- शयने । विधवा- मृतभर्तृका । योषा- महिळा । देवरम्- द्वितीयं वरमिति यास्कः । मर्यं- मर्त्यम् । न- इव । सधस्थे- देवयजनदेशे । कः- क उपासकः । वाम्- युवाम् । आ कृणुते- आकुरुते । यथा स्वरक्षायै सन्तत्यर्थं मृतभर्तृका द्वितीयं वरं वृणुते तथा नष्टसुख उपासकः स्वरक्षायै धर्मसन्तत्यर्थमश्विनावाश्रयत इति भावः ॥२॥

प्रातर्जरेथे जरणेव कार्पया वस्तोर्वस्तोर्यजता गच्छथो गृहम् ।

कस्य ध्वस्त्रा भवथः कस्य वा नरा राजपुत्रेव सवनाव गच्छथः ॥ १०.०४०.०३

कार्पया- प्रबोधनस्तुत्या । जरणेव- स्तुत्याविवेन्द्रवरुणौ । प्रातः- सुप्रभाते । जरेथे- स्तूयेथे । यजता- पूज्यौ सन्तौ । वस्तोर्वस्तोः- प्रत्यहम् । गृहम्- उपासकसदनम् । गच्छथः । ध्वस्त्रा-

वृत्रध्वंसकौ । कस्य । भवथः- स्थः । नरा- नेतारौ । कस्य सवना- कस्य संभजनम् । राजपुत्रेव-
राजकुमाराविव । गच्छथः ॥३॥

युवां मृगेव वारणा मृगण्यवो दोषा वस्तोर्हविषा नि ह्यामहे ।

युवं होत्रामृतुथा जुह्वते नरेषं जनाय वहथः शुभस्पती ॥ १०.०४०.०४

मृगण्यवः- मृगं गजमिच्छन्तः गजवीराः । वारणा मृगेव- गजानाह्वयन्तीव । युवाम्- वाम् । दोषा
वस्तोः- दिवारात्रम् । हविषा- हव्येन । नि ह्यामहे- आह्वयामः । नरा- हे नेतारौ । युवम्- युवाम् ।
होत्राम्- आहुतिम् । ऋतुथा- काले । जुह्वते । शुभस्पती- मङ्गलपालकौ । जनाय । इषम्-
सत्कामनाम् । वहथः- धारयथः ॥४॥

युवां ह घोषा पर्यश्विना यती राज्ञ ऊचे दुहिता पृच्छे वां नरा ।

भूतं मे अहं उत भूतमक्तवेऽश्वावते रथिने शक्तमवर्तते ॥ १०.०४०.०५

अश्विना- हे प्राणेशौ । युवाम्- वां प्रति । घोषा- श्रुतिघोषयुता । राज्ञो दुहिता- रज्जकस्योपासकस्य
पुत्री । परि यती- परितो गच्छन्ती । ऊचे- उवाच । नरा- हे नेतारौ । वाम्- युवां प्रति । पृच्छे-
अपृच्छम् । मे- मम । अहं- दैवप्रज्ञायै । भूतम्- भवतम् । उत- अपि च । अक्तवे- मनुष्यप्रज्ञायै
च । भूतम्- भवतम् । अश्वावते- प्राणयुक्ताय । रथिने- लक्ष्यप्रापकरंहणयुक्ताय । रथी ऋतस्य नो
भवेति श्रुतेः ऋतं रथः । अवर्तते- उपासकाय । शक्तम्- ईशनाय शक्तौ भवतम् ॥५॥

युवं कवी ष्टः पर्यश्विना रथं विशो न कुत्सो जरितुर्नशायथः ।

युवोर्ह मक्षा पर्यश्विना मध्वासा भरत निष्कृतं न योषणा ॥ १०.०४०.०६

अश्विना- प्राणेशौ । युवम्- युवाम् । कवी- क्रान्तदर्शिनौ । स्थः- भवथः । जरितुः विशः- स्तोत्रे
जनाय । कुत्सो न- इन्द्र इव । रथम्- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकवाहनम् । नशायथः- व्याप्नुथः ।
अश्विना- हे प्राणेशनशक्तिप्रतीकौ । योषणा- नारी । निष्कृतं न- अलङ्कारमिव । युवोः- युवयोः ।
मधु- रसम् । ह । आसा- आस्येन । मक्षा- मक्षिका । भरत- पुष्पेभ्यो विभर्ति । यं रसं मक्षिका
षट्पदो वा पुष्पेभ्यो गृह्णाति सोऽपि युवयोरेवेति भावः ॥६॥

युवं ह भुज्युं युवमश्विना वशं युवं शिञ्जारमुशनामुपारथुः।

युवो ररावा परि सख्यमासते युवोरहमवसा सुममा चके ॥ १०.०४०.०७

अश्विना- हे प्राणेशौ । युवम्- युवाम् । भुज्युम्- जीवोदकधारासु पतितम् । वशम्- वृत्रवशे स्थितम् । शिञ्जारम्- कूपपतितमुपासकम् । अत्रिं शिञ्जारमश्विना इति श्रुतेः । उशनाम्- कामयन्तीम् । उपारथुः- उद्धर्तुमागतौ । भुज्युमंहसः पिपृथो निरश्विना इति श्रुतिः । ररावा- मन्त्रयुक्त उपासकः । युवोः- युवयोः । सख्यम्- मैत्रीम् । परि आसते- पर्यास्ते । युवोः- युवयोः । अवसा- रक्षया । अहम् । सुमम्- आनन्दम् । आ चके- कामये ॥७॥

युवं ह कृशं युवमश्विना शयुं युवं विधन्तं विधवामुरुष्यथः।

युवं सनिभ्यः स्तनयन्तमश्विनाप ब्रजमूर्णुथः सप्तास्यम् ॥ १०.०४०.०८

अश्विना- हे प्राणेशौ । युवम्- युवाम् । कृशम्- ग्लानिं गतम् । शयुम्- शक्तिरहितत्वाच्छयानम् । विधन्तम्- उपासकम् । विधवाम्- मृतभर्तुकामनाथाम् । उरुष्यथः- रक्षथः । युवम्- युवाम् । सनिभ्यः- दातृभ्यः । सप्तास्यम्- सर्पणशीलद्वारम् । स्तनयन्तम्- गर्जन्तम् । ब्रजम्- मेघं जडप्रतीकम् । अप ऊर्णुथः- विवृतद्वारं कृतवन्तौ स्थः ॥८॥

जनिष्ट योषा पतयत्कनीनको वि चारुहन्वीरुधो दंसना अनु।

आस्मै रीयन्ते निवनेव सिन्धवोऽस्मा अह्वे भवति तत्पतित्वनम् ॥ १०.०४०.०९

योषा- नारी । जनिष्ट- जाता । कनीनकः- नारीकामः । पतयत्- पततु । दंसना अनु- भवतोः कर्माणि अनु । वीरुधः- ओषधयः । वि आरुहन्- विरोहन्तु । अस्मै- एतस्मै स्त्रीकामाय रेतस उत्पादनार्थम् । निवनेव सिन्धवः- प्रवणदेशे उदकानीव । रीयन्ते- ओषधयोभिगच्छन्तु । अस्मै- एतस्मै । अह्वे- अहन्तव्याय । तत् पतित्वनम्- तत्सम्भोगसामर्थ्यम् । भवति- भवत्प्रसादेन भवति ॥९॥

जीवं रुदन्ति वि मयन्ते अध्वरे दीर्घामनु प्रसितिं दीधियुर्नरः।

वामं पितृभ्यो य इदं संमेरिरे मयः पतिभ्यो जनयः परिष्वजैः ॥ १०.०४०.१०

नरः- पतयः। जीवम्- जायानां जीवनमुद्दिश्य। रुदन्ति- रोदनोपलक्षितकठिनप्रयासं कुर्वन्ति।
अध्वरे- अध्वनि। वि मयन्ते- निवेशयन्ति च। दीर्घां प्रसितिम्- दीर्घं जीवनाध्वानम्। अनु।
दीधियुः- धृतवन्तः। पितृभ्यः- स्वपूर्वपुरुषेभ्यः। इदम्- एताम्। वामम्- सुन्दरीं सन्ततिम्।
समेरिरे- सम्यक् प्रेरयन्ति। पतिभ्यः। जनयः- जायाः। परिष्वजे- परिष्वङ्गार्थम्। मयः- सुखं
कुर्वन्ति ॥१०॥

न तस्य विद्म तदु षु प्र वोचत युवा ह यद्युवत्याः क्षेति योनिषु।

प्रियोस्त्रियस्य वृषभस्य रेतिनो गृहं गमेमाश्विना तदुश्मसि ॥ १०.०४०.११

अश्विना- हे प्राणेशौ। युवा- तरुणः पतिः। युवत्याः- तरुण्याः पत्न्याः। योनिषु- सदनेषु। क्षेति-
वसति। तस्य तत्सुखम्। न। विद्म- जानीमः। तत्। सु- सुष्ठु। प्र वोचत। प्रियोस्त्रियस्य-
प्रिययुवतेः। वृषभस्य- सेक्तुः। रेतिनः- पतेः। तत्। गृहम्- सद्यः। उश्मसि- कामयामहे ॥११॥

आ वामगन्सुमतिर्वाजिनीवसू न्यश्विना हृत्सु कामा अयंसत।

अभूतं गोपा मिथुना शुभस्पती प्रिया अर्यम्णो दुर्या अशीमहि ॥ १०.०४०.१२

वाम- युवयोः। सुमतिः। आ अगन्- अस्मानागच्छतु। वाजिनीवसू- संपत्कुमारौ। अश्विना-
प्राणापानेशौ। हृत्सु- हृदयेषु। कामाः। नि अयंसत- नियम्यन्ताम्। मिथुना- युगळौ। शुभस्पती-
मङ्गळपालकौ। गोपा- अस्मद्गोप्तारौ। अभूतम्- अभवताम्। प्रियाः- वयं प्रेम्णा सन्तः। अर्यम्णः-
औदार्याधिदैवतस्य। दुर्यान्- सदनानि। अशीमहि- प्राप्नुयाम ॥१२॥

ता मन्दसाना मनुषो दुरोण आ धत्तं रयिं सहवीरं वचस्यवे।

कृतं तीर्थं सुप्रापणं शुभस्पती स्थाणुं पथेष्ठामप दुर्मतिं हतम् ॥ १०.०४०.१३

मन्दसाना- आनन्दकरौ। ता- तौ। मनुषः- उपासकस्य। दुरोणे- सदने। वचस्यवे- मन्त्रकामायै
मह्यम्। सहवीरम्- वीरैर्युक्ताम्। रयिम्- संपदम्। आ धत्तम्। शुभस्पती- मङ्गळपालकौ। तीर्थ-
जीवोदकम्। सुप्रापणम्- सुप्राप्यम्। कृतम्- कुरुतम्। पथेष्ठाम्- पथि गतम्। स्थाणुम्-
जडैकपरम्। दुर्मतिम्- मम दुष्टबुद्धिम्। हतम्- नाशयतम् ॥१३॥

कं स्विदद्य कतमास्वश्विनां विक्षु दस्त्रा मादयेते शुभस्पती।

क ई नि येमे कतमस्य जग्मतुर्विप्रस्य वा यजमानस्य वा गृहम् ॥ १०.०४०.१४

अद्य- इदानीम्। अश्विना- हे प्राणेशौ। क्व स्वि- कुत्र भवथः। कतमासु- कीदृशीषु। विक्षु-
प्रजासु। मादयेते- सन्तुष्टौ भवथः। दस्त्रा- दर्शनीयौ दर्शनमयौ वा। शुभस्पती- मङ्गलपालकौ।
कः। ईम्- एतौ। नि येमे- नियच्छति। कतमस्य- कीदृशस्य। विप्रस्य- मेधाविनः। यजमानस्य-
उपासकस्य। गृहम्- सदनम्। जग्मतुः- गच्छथः ॥१४ ॥

Dr. Ranganatha